

VPLYV SÍDELNEJ MIGRÁCIE NA SOCIÁLNY VÝVOJ VIDIEKA V ČSSR

B. Bodnárová

BODNÁROVÁ, B. (Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava): *Vplyv sídelnej migrácie na sociálny vývoj vidieka v ČSSR*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeméd., 23, 1987 (2) : 89-98.

V príspevku sa stručne osvetľuje marxisticko-leninské chápanie sídelnej migrácie a jeho funkcie pri rozvoji socialistickej spoločnosti. Autorka sa venuje poznávaniu migračných procesov a migračných pohybov v spojitosti s ich príčinami a dôsledkami pre vidiek a jeho obyvateľstvo. Ďalej rozoberá dôvody migrácie obyvateľov z vidieka a konštatuje, že ich hierarchia sa s postupným sociálno-ekonomickým rozvojom spoločnosti menila.

vidiek; dedina; sídelná migrácia; obyvateľstvo vidieka; sociálna štruktúra; demografická štruktúra

Vidiek, jeho sídelná štruktúra a skladba jeho obyvateľstva prešli od socialistickej revolúcie významnými kvalitatívnymi a kvantitatívnymi zmenami. Ich hlavnými hybnými faktormi boli socialistická industrializácia, urbanizácia a veľkovýrobná prestavba poľnohospodárstva. Od roku 1950 do roku 1980 klesol v ČSR ako i v SSR počet vidieckych obcí do 2000 obyvateľov, ako aj podiel obyvateľstva v týchto obciach na celkovom počte obyvateľov krajiny (v ČSR zo 46,0 % v roku 1950 na 24,5 % v roku 1980 a v SSR v rovnakých časových horizontoch z 55,9 % na 33,2 %). Súčasne ale rástla ekonomická aktivita obyvateľov českej i slovenskej dediny a menila sa jej odvetvová, profesiová a sociálno-triedna skladba, charakterizovaná predovšetkým poklesom absolútneho počtu i váhy pracovníkov poľnohospodárstva a roľníkov, resp. družstevných roľníkov (Sčítanie ... 1950, 1961, 1970, 1980).

Uvedené vývinové procesy sa realizovali prostredníctvom mobility a migračných pohybov obyvateľstva. Úloha migrácie pri formulovaní súčasnej sociálnej štruktúry vidieka nebola doteraz náležite sociologicky zhodnotená.

SÍDELNÁ MIGRÁCIA

Sídelná migrácia obyvateľstva je významný spoločenský jav, ktorý vyvoláva nielen územnú distribúciu obyvateľstva, ale tiež pôsobí ako modifikátor sociálno-triednej štruktúry spoločnosti a ako jeden z mechanizmov jej dynamického pretvárania. Je zložitým odrazom predovšetkým spoločensko-ekonomických podmienok rozvoja spoločnosti. Cha-

rakter migračných procesov závisí od charakteru výrobných vzťahov i od úrovne a zvláštností rozmiestnenia výrobných síl v spoločnosti.

V neposlednom období rastie záujem o sídelnú migráciu z hľadiska plánovitého rozvoja sociálno-priestorovej štruktúry spoločnosti, o poznávanie migračného procesu medzi základnými prvkami sociálno-priestorovej štruktúry so zameraním na ich perspektívny rozvoj tak z aspektu sociálnej, ako i demografickej štruktúry.

V odbornej literatúre i v dennom živote sa často stretávame s myšlienkou, že dedina sa vyľudňuje, čím autori obyčajne myslia pokles podielu vidieckeho obyvateľstva na celkovom počte v krajine. Zdá sa, že to nie je celkom správny názor, že v skutočnosti ide o dva procesy, ktoré nemožno ztotožňovať.

Pokles podielu vidieckeho obyvateľstva je normálny jav, ktorý existuje v každej rozvinutej spoločnosti tak kapitalistickej, ako i socialistickej. Rozvojom spoločenskej delby práce a výrobných síl prichádza každá spoločnosť do štádia, kedy klesá počet pracovných síl potrebných v poľnohospodárstve a rastie ich potreba v iných odvetviach národného hospodárstva. Paralelne s tým klesá podiel vidieckeho obyvateľstva a rastie podiel mestského obyvateľstva.

Tento jav postrehol Lenin (1980) už koncom minulého storočia: „Rozsiahle používanie poľnohospodárskych strojov predpokladá existenciu masy poľnohospodárskych námezdných robotníkov“ (s. 240). „Absolútny počet poľnohospodárskych námezdných robotníkov (na rozdiel od priemyslových) musí ovšem na určitom stupni vývoja kapitalizmu poklesnúť, a to vtedy, akonáhle bude poľnohospodárstvo v celej krajine zorganizované celkom kapitalisticky a akonáhle sa používanie strojov pre vykonávanie najrozmanitejších poľnohospodárskych prác stane všeobecným javom“ (s. 241). „Táto zvrchované dôležitá okolnosť nám to prvé ukazuje, ako rýchlo pretvára strojový veľkopriemysel sociálne ekonomické vzťahy“ (s. 547). „Spoločenská delba práce dostáva výrazný podnet. Pohyblivosť obyvateľstva sa namiesto jeho predchádzajúcej usadlosti a uzavretosti stáva nevyhnutnou podmienkou hospodárskeho života“ (s. 548).

Prechod poľnohospodárstva na veľkovýrobné formy hospodárenia má v socializme iné črty ako v kapitalizme. V kapitalizme prebieha tento proces živelne. Konkurenčný tlak ničí menšie roľnícke hospodárstva a spôsobuje ich bankrot. Mnohí roľníci sú nútení pod ekonomickým tlakom opustiť hospodárstvo a hľadať prácu mimo poľnohospodárstva.

V socialistickej spoločnosti sa proces odchodu pracovníkov z poľnohospodárstva vyznačuje inými charakteristikami. Nie je to ničenie poľnohospodárskych podnikov, ale ich rozvoj, ktorý približuje poľnohospodárstvo k úrovni priemyslu. Skvalitňovaním materiálno-technickej základne poľnohospodárstva a rastom produktivity práce uvoľňujú sa pracovné sily z poľnohospodárstva a efektívnejšie sa využívajú v iných odvetviach národného hospodárstva.

Migráciu vidieckeho obyvateľstva v takomto kontexte považujeme za mechanizmus urbanizačných tendencií, ktoré znamenajú transformáciu spoločnosti prevažne agrárneho charakteru na rozvinutú priemyselnú spoločnosť.

Na rozdiel od iných priemyselne rozvinutých krajín sa v Československu procesy migrácie vidieckeho obyvateľstva vyznačovali určitými

zvláštnosťami. Prechod obyvateľstva z poľnohospodárstva do iných odvetví sa u nás nespájal tak často s hromadnými presunmi obyvateľstva do miest. Koncentrácia obyvateľstva v mestách bola pomalšia ako koncentrácia výrobných síl. Zvláštnosti priebehu tohoto procesu vyplývali z rozdrobenej štruktúry vidieckeho a mestského osídlenia, ktorá umožňovala obyvateľstvu pracovať v mestách a pritom naďalej bývať na dedine. Pomerne malá vzdialenosť medzi mestskými a vidieckymi sídlami umožňovala rast dochádzky za prácou.

Migráciu obyvateľstva z vidieka za socializmu treba vidieť v súvislosti s pôsobením základného zákona socialistickej spoločnosti, ktorým je stále plnšie uspokojovanie potrieb človeka. Základný spôsob uspokojenia potrieb sa realizuje na základe odmeny za vykonanú prácu. Socialistická spoločnosť okrem toho, že dáva rovnaké právo na prácu všetkým svojim členom, zároveň vytvára podmienky, v ktorých sa toto právo na prácu dopĺňa možnosťou vzdelávať sa, slobodne si vybrať profesiu, zamestnanie. Aby mohol jednotlivец vykonávať profesiu, ktorú si vybral, aby mal možnosť zvyšovať si vzdelanie, musí často zmeniť miesto bývania. Sídlnú migráciu z toho aspektu potom chápeme ako podmienku pre lepšie uspokojovanie potrieb jednotlivca.

Vo všeobecnosti môžeme faktory vplývajúce na migráciu vidieckeho obyvateľstva rozdeliť do troch základných skupín:

1. Vonkajšie faktory sú také javy, ktoré pôsobia na sociálny systém dediny zo strany širšieho spoločenského prostredia. Medzi ne zaraďujeme socialistickú industrializáciu, socializáciu poľnohospodárstva, socialistickú urbanizáciu.

2. Vnútrosystémové faktory, ktoré vyplývajú zo zmien v sociálnej štruktúre vidieckeho obyvateľstva. Zaraďujeme k nim rast vzdelania, kvalifikácie, profesionalizácie, štruktúru vidieckeho obyvateľstva podľa veku, pohlavia.

3. Individuálne faktory. Napriek tomu, že migrácia obyvateľstva je masový jav, k účasti v nej sa rozhodujú jednotlivci, ktorí majú odlišné hodnotové orientácie, rôzne potreby, inú hierarchiu pri ich uspokojovaní.

Charakteristickou črtou sídelnej migrácie je selektívnosť. Migračný proces nezasahuje rovnakou mierou všetky oblasti a všetky typy sídelných jednotiek. Rôznou mierou sa na migrácii zúčastňujú jednotlivé sociálno-demografické skupiny. Rozdielnou intenzitou a smerom sa migračné toky odlišujú aj z časového hľadiska.

Čo sa týka informačnej bázy o migrácii obyvateľstva na našom území (ale i do a zo zahraničia), Československo disponuje prameňmi, ktoré poskytujú cenné informácie o tomto jave i za dlhšie obdobie do predvojnovnej minulosti. V roku 1949 sa zaviedlo v Československu pravidelné sledovanie vnútorného sťahovania obyvateľstva a štatistické dáta o tomto jave sa publikujú v pramenných materiáloch Pohyby obyvateľstva v ČSSR.

Hodnota týchto štatistických údajov o migračných pohyboch je veľká, avšak pre sociologické použitie má značné obmedzenie. Špeciálny výskum orientovaný na poznávanie migračných procesov sa u nás zatiaľ nerealizoval. Určité poznatky — aj keď len útržkovitého charakteru — môžeme získať z iných sociologických výskumov, v ktorých sa tento jav sledoval aspoň okrajovo.

I. Vývin ekonomicky aktívneho obyvateľstva v obciach do 2000 obyvateľov podľa príslušnosti k hospodárskemu odvetviu — The development of the economically active population in communities up to 2000 inhabitants according to the national-economic branches of their employment

Rok	Ek. aktivni celkom			Priemysel		Stavebnictvo		Doprava		Poľnohospodárstvo a lesníctvo		Výrobné remeslá		Nevýrobné odvetvie		Počet býv. obyvateľov
České kraje																
1950	1 982 129	100,0	475 181	100,0	75 061	100,0	95 586	100,0	1 034 142	100,0	94 286	100,0	207 920	100,0	4 092 920	100,0
1961	1 917 576	96,7	657 042	138,3	128 771	171,5	90 399	94,6	806 636	78,0	—	—	234 728	112,9	3 846 981	94,0
1970	1 712 081	86,4	632 948	133,2	115 012	153,2	104,229	109,0	573 817	55,5	—	—	286 076	137,6	3 473 725	84,9
1980	1 271 094	64,1	468 084	98,5	95 097	126,7	62 310	65,2	392 759	37,9	—	—	252 776	121,6	2 524 362	61,7
Slovenské kraje																
1950	1 026 216	100,0	89 357	100,0	59 080	100,0	37 725	100,0	764 803	100,0	28 610	100,0	64 410	100,0	1 923 685	100,0
1961	843 385	82,2	193 426	216,4	96 786	163,8	48,845	129,5	401 682	53,8	—	—	103 346	160,5	2 001 880	104,1
1970	813 295	79,3	244 619	273,8	94 082	159,2	59 116	156,7	261 034	34,9	—	—	148 114	229,9	1 933 218	100,5
1980	794 150	77,4	252 657	282,7	96 583	163,5	49 784	131,9	227 751	30,5	—	—	168 376	261,4	1 660 235	86,3

V sčítaní obyvateľstva v roku 1950 boli zahrnutí i pomáhajúci členovia v poľnohospodárstve a vo výrobných remeslách
 Prameň: Sčítanie obyvateľstva 1950, 1961, 1970, 1980

Napriek tomu môžeme konštatovať, že v posledných rokoch rastie záujem o poznávanie migračných procesov, a to tak z hľadiska rozdelenia a využívania pracovných síl, ako i z hľadiska plánovitého rozvoja sociálno-priestorovej štruktúry spoločnosti so zameraním na perspektívny rozvoj vidieckych a mestských sídiel z aspektu sociálnej i demografickej štruktúry.

Dôležité je preto poznanie mechanizmov a priebehu migračných procesov v konkrétnych podmienkach a v konkrétnom období. Tie potom určujú niektoré charakteristické črty migračných procesov, ktoré zase odzrkadľujú dosiahnutú rozvinutosť spoločensko-ekonomických vzťahov. Iná charakteristika a štruktúra migračných pohybov bola v povojnovom období a iná je v súčasnosti.

Východiskom pre formovanie migračných prúdov v povojnovom období bola nastupujúca socialistická industrializácia krajiny a socializácia poľnohospodárstva.

Vytváraním nových pracovných príležitostí rástla zamestnanosť obyvateľstva (na Slovensku sa súčasne odstraňovalo agrárne preľudnenie dediny). Veľká časť dedinského obyvateľstva prechádzala pracovať do mimopoľnohospodárskych odvetví. Pôsobenie industrializácie na dedinu sa prejavovalo cez činnosti vo výrobných nepoľnohospodárskych sférach.

Pod vplyvom industrializácie sa menila odvetvová príslušnosť obyvateľstva dediny. Vytvárali sa predpoklady pre vznik bohatých väzieb medzi mestom a dedinou.

Socialistická industrializácia v Československu bola orientovaná na prednostný rozvoj priemyslu na Slovensku. Pomáhala hospodárskemu rozvoju Slovenska, jeho približovaniu úrovni českých krajov, a hlavne aktivizovala voľné pracovné sily. Na slovenskej dedine sa to odrazilo v raste počtu pracujúcich v odvetviach priemyslu, stavebníctva, v nevýrobných odvetviach a v poklese počtu pracujúcich v poľnohospodárstve (tab. I).

II. Vývin počtu robotníkov, zamestnancov a družstevných roľníkov vo vidieckych obciach s počtom obyvateľov do 2000 — The development of the numbers of workers, employees and co-operative farmers in rural communities up to 2000 inhabitants

Rok	Ekonomicky aktivní spolu		Robotníci		Zamestnanci		Družstevní rolníci	
České kraje								
1961	1 917 576	100,0	981 394	100,0	316 342	100,0	551 238	100,0
1970	1 712 081	89,3	1 003 973	102,3	268 465	84,9	382 515	69,4
1980	1 271 094	66,3	637 478	64,9	351 890	111,2	266 718	48,4
Slovenské kraje								
1961	843 385	100,0	408 729	100,0	124 120	100,0	288 188	100,0
1970	813 295	96,4	481 751	117,9	127 965	103,1	159 925	55,5
1980	794 150	94,2	430 230	105,3	222 026	177,3	136 487	47,3

Prameň: Sčítanie obyvateľstva 1961, 1970, 1980

Reštrukturalizáciou národného hospodárstva industrializáciou, socializáciou poľnohospodárstva a aktivizáciou pracovných síl sa menilo i sociálno-triedne zloženie vidieckeho obyvateľstva.

Stále väčší podiel v sociálno-triednej štruktúre vidieckeho obyvateľstva nadobúdali robotníci a zamestnanci (tab. II).

Zmeny v zamestnanosti vidieckeho obyvateľstva podľa odvetvej príslušnosti i zmeny v sociálno-triednej štruktúry tohto obyvateľstva sa odrážali i vo formovaní migračných prúdov.

V začiatkoch socialistickej industrializácie migračné prúdy smerovali prevažne do rozvíjajúcich sa priemyselných centier. V tom období sa dôraz kládol predovšetkým na rozvoj ťažkého a ťažobného priemyslu, v ktorých sa vytváralo najviac pracovných príležitostí. Spočiatku aj vidiecke obyvateľstvo najprv tam získalo prácu a skôr či neskôr sa ich veľká časť do miesta pracoviska i presťahovala.

Pre tieto migračné prúdy je charakteristické to, že to boli predovšetkým migrácie na veľké vzdialenosti¹⁾ a že sa spájali so značnými sociálnymi mobilitami. Obyvateľstvo predtým pracujúce v poľnohospodárstve posilňovalo rady robotníkov v priemysle a stavebníctve. Vzhľadom na nízku vzdelanostnú úroveň a nízku úroveň profesionalizácie — najmä vidieckeho obyvateľstva zo Slovenska — v tom období (najmä päťdesiate roky) nastupovali prevažne na miesta nekvalifikovaných robotníkov.

V počiatočných migračných vlnách sa častejšie zúčastňovali muži ako ženy. Predovšetkým z poľnohospodárstva odchádzali častejšie mladší ľudia, pre ktorých bolo ešte „výhodné“ zmeniť zamestnanie. Jedným z negatívnych dôsledkov tohto sťahovania sa obyvateľstva z dediny ako i zmeny zamestnania do mimopoľnohospodárskych odvetví bola zhoršujúca sa veková štruktúra a rastúca feminizácia v poľnohospodárstve.

Treba však dodať, že nie všetci vidiecki migranti smerovali do miest. Mnohí z nich sa sťahovali do inej vidieckej obce, čiže podiel migračných pohybov sa spájal s migračnou výmenou medzi samotnými vidieckymi obcami.²⁾ Ostatní migranti z vidieka smerovali do väčších sídelných jednotiek. Proces „pomešťovania“ obyvateľstva na Slovensku prebiehal však pomalšie ako v Čechách.

Na vývin objemu migračných pohybov i migračných smerov obyvateľstva vplývali rôzne zmeny a procesy prebiehajúce v celej spoločnosti, ale i v samotnom sociálnom systéme dediny. Pod ich vplyvom sa menil i charakter migrantov z vidieka.

S demokratizáciou školstva sa zvyšovala vzdelanostná úroveň vidieckej populácie. Obyvateľstvo z vidieka získavalo stále častejšie nepoľnohospodársku profesiu. Vidiek však poskytoval i dnes poskytuje obmedzený počet pracovných príležitostí nepoľnohospodárskeho cha-

¹⁾ Napr. v prvej polovici päťdesiatych rokov pripadlo na 1000 obyvateľov Slovenska 9,2 migračných pohybov v smere Slovensko-České kraje. Počet takýchto pohybov sa postupne znižoval a v sedemdesiatych rokoch dosahoval priemernú hodnotu 1,3 na 1000 obyvateľov. Podobne i migračné pohyby medzi slovenskými krajinami klesli z 12,3 na 1000 obyvateľov Slovenska v prvej polovici päťdesiatych rokov na približne 4,3 v sedemdesiatych rokoch.

²⁾ V roku 1960 na takéto pohyby v českých krajinách pripadlo 44 % a v roku 1980 32 %. Podobne i na Slovensku tento typ pohybov mal klesajúci trend. Kým v roku 1960 bolo 35 % takýchto pohybov v roku 1980 už len 25 % zo všetkých migračných pohybov vidieckeho obyvateľstva.

rakteru a títo ľudia sú potom nútení hľadať zamestnanie mimo dediny. Vzdelanie a kvalifikáciu získali častejšie mladí ľudia, čo sa prejavilo následne v ich častejšom odchode z dediny ako u obyvateľstva vyšších vekových kategórií.

Túto hypotézu nepriamo potvrdzujú údaje o vzdelaní vidieckej populácie. Podľa údajov zo sčítania obyvateľstva v roku 1980 malo v českých obciach do 2000 obyvateľov 43,6 % mužov a 68,2 % žien základné vzdelanie, kým priemer za ČSR dosahoval u mužov 33,8 % a u žien 54,3 %. Vo vidieckej populácii na Slovensku malo základné vzdelanie 53,2 % mužov a 72,2 % žien, ale priemerné hodnoty za SSR boli 43,4 % u mužov a 59,6 % u žien. V súčasnosti nemôžeme tvrdiť, že z dediny študuje menej mladých ľudí ako z mesta. Pravdou bude skôr ten fakt, že po skončení štúdia veľa mladých ľudí z dediny si nachádza prácu a ostáva tam, kde študovali, alebo sa v krátkom čase do mesta presťahujú.

Častejší odchod mladých ľudí z dediny negatívne pôsobí na prirodzenú reprodukciu vidieckeho obyvateľstva. V štruktúre vidieckeho obyvateľstva klesá podiel osôb v predproduktívnom veku a rastie podiel obyvateľstva v poproduktívnom veku.

Rastúci podiel obyvateľstva vyšších vekových kategórií vo vidieckych obciach je jedným z dôsledkov selektívnosti migračného procesu a jej nepriaznivého vplyvu na vývoj demografickej štruktúry na vidieku. Nepriaznivé dôsledky migračného procesu obyvateľstva z vidieckych obcí sa prejavujú v stárnutí vidieckej populácie.

Skutočnosť, že z dediny odchádzajú prevažne mladí ľudia, sa prejavuje vo výskyte nového javu na vidieku, ktorým je nižší prirodzený prírastok obyvateľstva ako sú priemery za národné republiky. Prirodzený prírastok za ČSR v roku 1960 dosahoval hodnotu 3,6 na 1000 obyvateľov, vo vidieckych obciach do 2000 obyvateľov v tom istom roku dosahoval hodnotu 4,1. No v roku 1970 to už bolo 2,5 k 1,4 a v roku 1980 1,77 k 0,86. Na Slovensku sa tento prírastok vyvíjal nasledovne: v roku 1960 dosahoval hodnotu 14,2 za celé Slovensko, kým vo vidieckych obciach v tom istom roku 15,4 na 1000 obyvateľov, v roku 1970 8,5 k 8,1 a v roku 1980 8,93 k 8,0.

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že hodnota prirodzeného prírastku na dedine sa prejavuje v klesajúcom trende a blíži sa hodnotám dosahovaným vo veľkých mestách, pre ktoré bol nízky prirodzený prírastok charakteristický vôbec. Na druhej strane prirodzený prírastok v menších a stredných mestách dosahuje oproti vidieckym obciam oveľa vyššie hodnoty (najmä v Čechách).

DÔVODY MIGRÁCIE VIDIECKÉHO OBYVATELSTVA

K hlbšiemu poznaniu migračných procesov je nevyhnutné poznať dôvody migrácie. Poznanie migračných dôvodov je o to dôležitejšie, že objasňuje mechanizmus migrácie a zároveň môže poslúžiť pri regulovaní toho procesu.

Československá štatistika sleduje migračné dôvody od roku 1966 a delí ich do deviatich skupín. Sú to bytové dôvody, zmena pracoviska, manželstvo, priblíženie k pracovisku, zdravotné dôvody, rozvod, štúdium, iné dôvody a neudané dôvody. Zdá sa však, že škála dôvodov, medzi

ktorými si migranti môžu vybrať a vpísať do registračného lístku, nedáva presné informácie o skutočných dôvodoch migrácie. Vzťahuje sa to napríklad na situácie, keď sa sťahujú celé rodiny. V takýchto prípadoch určuje dôvod člen rodiny — spravidla hlava rodiny, pričom udaný dôvod sa nemusí vzťahovať na všetkých členov rodiny.

Najčastejšie uvádzaným dôvodom pri migrácii z vidieckych obcí v Čechách aj na Slovensku bol bytový dôvod. Počet migrantov, ktorí uvádzali tento dôvod, v obidvoch súboroch ďaleko presahoval počty migrantov uvádzajúcich iné dôvody. Druhým najčastejším uvádzaným dôvodom bola zmena pracoviska, tretím manželstvo a štvrtým priblíženie k pracovisku.

Z údajov vypovedajúcich o migračných dôvodoch za sledované obdobie vyplýva, že sa menila hierarchia a váha uvádzaných dôvodov pri migrácii z dediny.

Zastúpenie bytového dôvodu, ktorý bol v štruktúre dôvodov udávaný najčastejšie, sa v sledovaných rokoch ešte zvyšovalo (v súbore českých migrantov z dediny i v priemere za ČSR sa jeho početnosť znížila oproti predchádzajúcemu rastúcemu trendu). Častejšie ho uvádzali migranti z dediny ako migranti z iných sídiel. Môžeme predpokladať, že tieto odlišnosti sú podmienené formou získavania bytu na dedine a v meste. Pre našu dedinu je typická individuálna bytová výstavba rodinných domov, no najmä mladí ľudia sú v týchto možnostiach obmedzení. Pretože často nemajú možnosť získať byt inou formou (štátny, družstevný atď.), je to pre nich častejší dôvod k migrácii ako u migrantov z mestských typov obcí.

Z tej štruktúry dôvodov migrácie, ktorú eviduje naša štatistika, sa tiež zdá, že údaje o bytovom dôvode sú skresľované údajmi o dôvode priblíženia k pracovisku. Predpokladáme, že mnohí z tých, ktorí sa sťahujú z dediny, už predtým pracovali mimo bydliska, čiže zmenou bydliska sa len približujú k pracovisku, ako by táto migrácia prebiehala etapovite.

Ďalším poznatkom, ktorý sme získali pri sledovaní migračných dôvodov v sledovanom období, je to, že klesala váha ekonomických dôvodov (zmena pracoviska, priblíženie k pracovisku) v ich celkovej štruktúre a rástol počet migrácii z dôvodu uzavretia manželstva. V porovnaní s ostatnými migrantmi migranti z dediny častejšie uvádzali pri odchode z dediny ako dôvod uzavretie manželstva a menej často zmenu pracoviska.

Aj v českom aj slovenskom súbore migrantov z vidieka klesalo zastúpenie ekonomických dôvodov. Môžeme to vysvetliť zlepšovaním sociálno-ekonomických podmienok pre prácu v meste i na dedine, ako i ich vyrovnávaním medzi republikami. Všetky ostatné dôvody uvádzali migranti z dediny oproti migrantom z ostatných sídiel menej často.

Zo sociálno-ekonomickým rozvojom spoločnosti sa menila hierarchia migračných dôvodov. S poklesom váhy ekonomických dôvodov sa zvyšovalo zastúpenie iných dôvodov. Aj keď ostatné dôvody neboli príliš často uvádzané, môžu mať pre jednotlivca rozhodujúci význam a vypovedajú o zmenách i hierarchii uspokojovania potrieb.

Vcelku môžeme povedať, že u migrantov z vidieka dochádza k posunu uvádzaných migračných dôvodov a že sa v nich odráža tak sociálno-ekonomický rozvoj spoločnosti, ako aj novovznikajúce potreby, ktoré sa migranti usilujú prednostne uspokojiť.

Z dostupných štatistických dát o dôvodoch migrácie vidieckeho obyvateľstva nemôžeme zistiť, či migračné dôvody sa odlišujú podľa vzdialenosti. Tu sa iba domnievame, že je to pravda. Predpokladáme, že bytové dôvody sú častejšie pri sťahovaní na kratšie vzdialenosti, podobne ako i dôvod uzatvárania manželstva, a že ekonomické dôvody zohrávajú väčšiu úlohu pri migrácii na väčšie vzdialenosti.

Je pravdepodobné, že hierarchia dôvodov pri migrácii obyvateľstva z vidieka sa odlišuje i v kombinácii so sociálno-demografickými charakteristikami, no z dostupných údajov sa to posúdiť nedá.

ZÁVER

Môžeme konštatovať, že migrácia obyvateľstva z vidieka je predovšetkým odrazom spoločensko-ekonomických podmienok rozvoja celej spoločnosti a treba ju skúmať v celej jej zložitosti, v kontexte s celou spoločenskou realitou. Pôsobí pri formovaní sociálnej štruktúry mestských i vidieckych sídel. Stále väčšiu úlohu zohráva pri uspokojovaní rozličných ľudských potrieb.

V prvých obdobiach budovania socialistickej spoločnosti mala migrácia vidieckeho obyvateľstva hlavne ekonomický charakter. Bola spojovacím mostom medzi novovytváranými pracovnými príležitosťami v meste a voľnými pracovnými zdrojmi na dedine.

V súčasnosti začína byť táto otázka aktuálna v spojitosti s ďalším rozvojom dediny, s vývinom jej sociálno-triednej a demografickej štruktúry, ako aj v súvislosti s úvahami o zabezpečení reprodukcie pracovných síl v poľnohospodárstve v najbližšom období.

Z aspektu sociálno-ekonomického rozvoja dediny v budúcnosti treba brať do úvahy ten fakt, že vidiecke obyvateľstvo tvoria heterogénne sociálno-demografické skupiny, ktoré majú rôzne potreby. Ich charakteristiky vplývajú na požiadavky pri formovaní občianskej a technickej infraštruktúry, majú rôzne požiadavky na obytné prostredie, zdravotnú starostlivosť, uspokojovanie kultúrnych potrieb. Rôzne sa u nich prejavuje hierarchia a uspokojovanie potrieb.

To znamená, že i pri úvahách o budúcnosti sociálno-ekonomického rozvoja dediny je treba uvažovať s takými opatreniami, ktoré budú zohľadňovať zvláštnosti dediny, respektíve jej obyvateľov pri bytovej výstavbe, organizácii služieb rôzneho druhu, dopravy atď., a zároveň budú pôsobiť ako opatrenia proti nežiadúcej migrácii. Migračné procesy nemôžeme totiž usmerňovať priamym pôsobením na samotný proces, ale odstraňovaním príčin, ktoré ho vyvolávajú.

Literatúra

BODNÁROVÁ, B.: Sociálne zmeny a migračné pohyby na dedine. Bratislava, Ústav filozofie a sociológie SAV 1984.

LENIN, V. I.: Vývoj kapitalizmu v Rusku. Sobrané spisy, zv. 3. Praha, Svoboda 1980.

Pohyby obyvateľstva v Československé socialistickej republike v rokoch 1960, 1970 a 1980.

Sčítanie obyvateľstva v rokoch 1950, 1961, 1970, 1980. Praha, FSÚ.

Došlo dňa 27. 1. 1987

БОДНАРОВА, Б. (Институт философии и социологии при САН, Братислава): Влияние миграционных движений на социальное развитие села в ЧССР. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (2) : 89-98.

В статье вкратце приводится марксистско-ленинское понимание миграции в населенных пунктах сельского типа и его функции в развитии социалистического общества. Автор рассматривает их в увязке с их причинами и последствиями для сел и сельского населения, констатируя, что их иерархия меняется с развитием общества.

провинция; село; селищная миграция; сельское население; социальная структура; демографическая структура

BODNÁROVÁ, B. (Institute of Philosophy and Sociology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava): *The Effect of Settlement Migration on the Social Development of the Rural Regions of the Czechoslovak Socialist Republic*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (2) : 89-98.

The Marxist-Leninist conception of settlement migration and its functions in the development of a socialist society are explained. The migration processes and migration movements are studied in the light of their causes and their consequences for the country and the rural population. The causes of migration of the population from the villages are analyzed and it is stated that the hierarchy of these cases has varied with the socio-economic development of the society.

rural regions; villages; settlement migration; rural population; social structure; demographical structure

BODNÁROVÁ, B. (Institut für Philosophie und Soziologie der Slowakischen AdW, Bratislava): *Einfluß der Migrationsbewegungen auf die soziale Entwicklung der ländlichen Gegenden in der CSSR*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 23, 1987 (2) : 89-98.

Im Beitrag wird die marxistisch-leninistische Auffassung der Migration in den ländlichen Gegenden und deren Funktion bei der Entwicklung der sozialistischen Gesellschaft kurz erläutert. Die Autorin zeigt das Erkennen der Migrationsprozesse auf im Zusammenhang mit deren Gründen und Folgen für das Land und die Landbevölkerung. Diese Gründe werden untersucht und festgestellt, daß sich ihre Hierarchie mit der allmählichen sozial-ökonomischen Entwicklung der Gesellschaft verändert hat.

Landgegend; Dorf; Migration; Landbevölkerung; sozial. Struktur; demograf. Struktur

Adresa autorky:

PhDr. Bernardína Bodnárová, CSc., Ústav filozofie a sociológie SAV, Hviezdoslavovo nám. 10, 811 02 Bratislava
